

Aleksandra Rybaczek

SPECYFIKA WYROKOWANIA
W KANONICZNYM PROCESIE SKRÓCONYM
O NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA

Z natury rzeczy każda sprawa sporna, która jest rozpatrywana na drodze sądowej, powinna zakończyć się wyrokiem. Wydanie wyroku, będąc konsekwencją rozpoznania i rozstrzygnięcia sporu, jest jednym z głównych zadań sędziego w procesie. Strony, wnosząc sprawę do sądu, są jednak zainteresowane nie tylko skorzystaniem z posługi sędziego, ale przede wszystkim osiągnięciem sprawiedliwości. W sposób szczególny za funkcjonowanie sądownictwa kościelnego odpowiedzialny jest biskup diecezjalny. Ma on za zadanie czuwać nad prawidłowym wymiarem sprawiedliwości, zarówno w sposób ogólny, jak i poprzez osobiste rozstrzygnięcie spraw w procesie skróconym o nieważność małżeństwa.

1. WYROKOWANIE W PROCESIE KANONICZNYM

Każde toczące się postępowanie sądowe ma na celu ustalenie, uporządkowanie i rozstrzygnięcie zgłoszonych przez strony roszczeń. Wszystko zgodnie z kolejnymi czynnościami procesowymi oraz obowiązującymi przepisami prawnymi [Dzięga 1994, 37]. Najważniejszym aktem procesowym jest rozstrzygnięcie sporu przez sędziego, czego odzwierciedleniem jest wyrok. Wyrok zaś można zdefiniować jako „uroczysty akt sędziego, w którym podejmuje się definitywną decyzję dotyczącą przedmiotu sporu, tzn. sędzia wypowiada swój osąd o wszystkich i o każdym

MGR LIC. ALEKSANDRA RYBACZEK – doktorant, Katedra Kościelnego Prawa Procesowego, Instytut Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: aleksandra.rybaczek@wp.pl

z elementów faktycznych i prawnych objętych prośbą stron i formalnie skonkretyzowanych w formule wątpliwości” [De Diego-Lora 2011, 1205]. Wyrok musi tym samym dotyczyć sprawy przedłożonej sędziemu przez strony, które prowadzą spór oraz przedstawiać, po uprzednim zebraniu materiału dowodowego, ostateczne rozstrzygnięcie [Szafranski 1963, 276]. Należy podkreślić, że wyrok poza rozumnym osądem zawiera również nakaz władzy sądowniczej, który nadaje mu moc wiążącą [De Diego-Lora 2011, 1205].

Zadaniem sędziego podczas prowadzenia sprawy nie jest tworzenie prawa, ale aplikacja obowiązujących przepisów prawnych do konkretnej sytuacji. Jest to więc nie tylko uporządkowanie przepisów, lecz także ich interpretacja i odnalezienie sensu. Zastosowane w ten sposób prawo staje się prawem szczególnym dla stron określonych w procesie [Pikus 2002, 272]. W tym kontekście ważną rolę odgrywa uzasadnienie wyroku. Zawierając zarówno motywy prawne, jak i faktyczne, pokazuje proces rozstrzygnięcia sprawy oraz podaje argumenty, na podstawie których zapadło orzeczenie w danej sprawie.

Zgodnie z Kodeksem Prawa Kanonicznego z 1983 r.¹, a w odniesieniu do spraw dotyczących nieważności małżeństwa, zgodnie z Instrukcją procesową *Dignitas connubii*² „do wydania jakiegokolwiek wyroku wymaga się u sędziego wewnętrznej moralnej pewności co do sprawy, która ma być rozstrzygnięta” (KPK/83, kan. 1608 § 1; DC, art. 247 § 1). Natomiast „sędzia, który nie może osiągnąć takiej pewności, powinien orzec, że nie udowodniono uprawnienia powoda” (KPK/83, kan. 1608 § 4; DC, art. 247 § 5). Pewność co do rozstrzygnięcia konkretnej sprawy sędzia czerpie zaś *ex actis et probatis* (KPK/83, kan. 1608 § 2; DC, art. 247 § 3), a więc ze stanu faktycznego udowodnionego w aktach sprawy. Oznacza to, że nie można opierać się na argumentach pochodzących z innych źródeł. Dowody zgromadzone w sprawie „sędzia powinien oceniać w swoim sumieniu” (KPK/83, kan. 1608 § 3; DC, art. 247 § 4). Tym samym obowiązujące prawo Kościoła opowiada się za zasadą swobodnej oceny dowodów, która jest „wypadkową znajomości przepisów prawa, wiedzy naukowej, zasad logiki, prawego sumienia i doświadczenia życiowego” [Szytchmiller 2007, 268; Pawluk 1990, 291-92].

¹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

² Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii* (25.01.2005), „Communicationes” 37 (2005), s. 11-92; tekst polski w: *Komentarz do Instrukcji Procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2007 [dalej cyt.: DC].

Każdy poprawny wyrok musi zawierać określoną materię oraz być ujęty w odpowiedniej formie. W myśl kan. 1611 KPK/83 (por. DC, art. 250) „Wyrok powinien: 1° rozstrzygać spór toczący się przed trybunałem, dając właściwą odpowiedź na poszczególne wątpliwości; 2° określać, jakie są obowiązki stron wynikające z procesu i w jaki sposób należy je wypełnić; 3° przedstawić racje, czyli uzasadnienia, zarówno prawne, jak i faktyczne, na których opiera się rozstrzygająca część wyroku; 4° ustalić koszty procesu”. Przedstawione elementy stanowią konieczną treść wyroku. Jednak poza materią, orzeczenie musi również spełniać wymogi co do formy. „Wyrok, po wezwaniu Imienia Bożego, musi wyszczególnić z zachowaniem porządku, jaki był sędzia lub trybunał; kto był powodem, stroną pozwaną, pełnomocnikiem, z poprawnym wskazaniem nazwisk i stałego zamieszkania, kto był rzecznikiem sprawiedliwości i obrońcą wężła, jeśli występowali w sprawie. Następnie powinien krótko przedstawić opis faktów z wnioskami stron i sformułowanymi wątpliwościami. Następuje potem rozstrzygająca część wyroku, poprzedzona motywami, na których się opiera. Kończy się wskazaniem dnia i miejsca, w którym został wydany wyrok, z podpisem sędziego lub, jeżeli chodzi o trybunał kolegialny, wszystkich sędziów i notariusza” (KPK/83, kan. 1612; DC, art. 253 § 1-4)³.

Bardzo istotną kwestią dotyczącą wyroku, a powiązaną także z podstawowymi prawami osoby procesującej się jest kwestia podważenia wydanego orzeczenia. Informacja o takiej możliwości musi zostać dołączona do wyroku (KPK/83, kan. 1614; DC, art. 253 § 5 i 257 § 2). Należy przy tym zaznaczyć, iż wyrok powinien być jak najszybciej ogłoszony, gdyż „nie posiada on żadnej mocy prawnej przed ogłoszeniem, chociażby część rozstrzygająca została, za zezwoleniem sędziego, podana do wiadomości stron” (KPK/83, kan. 1614; DC, art. 257 § 1). Zawiadomienie stron o wyroku może być dokonane na różny sposób, osobiście, przez pełnomocnika lub też przez przesłanie egzemplarza na wskazany przez strony adres do doręczeń (KPK/83, kan. 1615; DC, art. 258 § 1). Zawsze jednak „fakt zawiadomienia i jego sposób należy odnotować w aktach” (KPK/83, kan. 1509 § 2; DC, art. 130 § 2).

Wyrok staje się prawomocny po upływie terminów na złożenie apelacji lub w momencie, w którym trybunał II instancji odrzucił zgłoszoną apelację. Po reformie dokonanej w 2015 r., na mocy motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*⁴ również w sprawach o nieważność małżeństwa wyrok stwierdzający po

³ Szerzej zob. Greszata 2007, 184-86.

⁴ Franciscus PP., Litterae apostolicae motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* quibus canones Codicis Iuris Canonici de Causis ad Matrimonii nullitatem declarandam reformatur (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 958-67; tekst polski w: Franciszek, *List apostolski motu proprio Mitis Iudex*

raz pierwszy nieważność małżeństwa, po upływie określonych w prawie terminów, staje się wykonalny (kan. 1679).

Zamierzeniem ustawodawcy jest, aby wskutek wydanego wyroku nastąpiło umocnienie wspólnoty oraz akceptacja rozstrzygnięcia sprawy przez strony. Aby tak się stało, każda ostateczna decyzja sędziego musi być zrozumiała dla stron [Pikus 2009, 346]. Ponadto wyrok ma być odbierany jako orzeczenie bezstronne, definitywne i wydane odpowiedzialnie przed Bogiem. Wyrok musi być zatem obiektywny i wydany w warunkach niedopuszczających jakichkolwiek prób nacisku zewnętrznego czy też sugestii. Nie zapada on bowiem mocą osób orzekających w danej sprawie, ale w oparciu o Boży autorytet i w Jego Imię [tamże, 351-52].

2. ROLA BISKUPA W PROCESIE SKRÓCONYM

„W każdej diecezji i dla wszystkich spraw, wprost przez prawo nie wyjętych, sędzią pierwszej instancji jest biskup diecezjalny, który może wykonywać władzę sądową osobiście lub poprzez innych” (KPK/83, kan. 1419 § 1; DC, art. 22 § 1). Na podstawie reformy papieża Franciszka biskupowi diecezjalnemu przyznana została wyjątkowa funkcja w odniesieniu do procesów dotyczących nieważności małżeństwa⁵. Wyłącznie do biskupa należy orzekanie w nowo wprowadzonej instytucji procesowej – procesie skróconym. Konsekwencją wprowadzonych zmian jest przede wszystkim wzrost odpowiedzialności biskupa diecezjalnego za procesy małżeńskie, co powiązane jest z przykładaniem większej uwagi do pracy trybunału diecezjalnego. Z doświadczenia Sygnatury Apostolskiej wynika, że „sądy kościelne funkcjonują prawidłowo w diecezjach, w których biskupi interesują się i troszczą o swój trybunał, natomiast tam, gdzie biskup nie wykazuje zainteresowania sądem, jakość pracy jego trybunału pozostawia na ogół bardzo wiele do życzenia” [Malecha 2015, 159].

Orzekanie w sprawach o nieważność małżeństwa na drodze procesu skróconego jest obowiązkiem biskupa diecezjalnego, który jest nie tylko sędzią wobec powierzonych mu wiernych, ale też „pasterzem i głową” swojego Kościoła. Osobista aktywność biskupa w procesie staje się znakiem władzy sakramentalnej oraz

Dominus Iesus reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (tekst łacińsko-polski), Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 2015 [dalej cyt.: MIDI].

⁵ Szerzej zob. Hebda 2016, 137-57; Mingardi 2016, 91-105.

jest gwarancją jedności katolickiej w wierze i dyscyplinie⁶. Biskup dba w ten sposób nie tylko o prawidłowe unormowanie kwestii ściśle sądowych, ale także zaprowadza porządek duszpasterski wśród swoich wiernych. Jest stróżem nie tylko prawa, lecz i sprawiedliwości zawierającej w swym pojęciu słuszość i miłosierdzie [Sztuchmiller 2000, 59; Grocholewski 1999, 154-56]. Wiarygodność i powagę osądu biskup potwierdza zaś swoim autorytetem moralnym i doktrynalnym związanym z urzędem [Góralski 2017, 42].

Każdy wydany w procesie kanonicznym wyrok powinien być sprawiedliwy, a więc oparty na prawdzie obiektywnej. Dlatego aby podejmować takie rozstrzygnięcia należy stale troszczyć się o pogłębianie swojej wiedzy dotyczącej tak prawa małżeńskiego, jak i procesowego [Malecha 2015, 160]. Z chwilą wprowadzenia procesu skróconego stało się to także obowiązkiem biskupa diecezjalnego.

3. ROZSTRZYGNĘCIE SPRAWY O NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA W PROCESIE SKRÓCONYM PRZED BISKUPEM

Sprawę prowadzoną przez procesujące się strony rozstrzyga orzeczenie sędziego – wyrok. Tylko sprawy prowadzone na sposób sądowy mogą być rozstrzygane wyrokiem [Sztuchmiller 2007, 266]. Proces o nieważność małżeństwa przed biskupem, pomimo swej skróconej procedury jest procesem sądowym [Majer 2015, 164]⁷. Aby zaistniała możliwość prowadzenia sprawy według norm procesu skróconego, muszą zostać spełnione określone warunki. Wskazuje je zreformowany kan. 1683: „1° żądanie zostało zgłoszone przez obydwoje małżonków lub przez jednego z nich za zgodą drugiego; 2° przytaczane są okoliczności dotyczące faktów lub osób, poparte zeznaniami lub dokumentami, które nie wymagają przeprowadzenia dokładniejszego badania albo dochodzenia oraz w sposób oczywisty wskazują na nieważność”.

W procesie skróconym biskup diecezjalny występuje jako sędzia jednoosobowo [Del Pozzo 2015, 8; Leszczyński 2015, 30-31]. Zgodnie z przeprowadzoną reformą biskup stał się „osobiście znakiem bliskości sprawiedliwości kościelnej

⁶ Zob. MIDI, Preambuła III-IV; por. Tribunale Apostolico Della Rota Romana, *Sussidio applicativo del Motu pr. Mitis Iudex Dominus Iesus*, Città del Vaticano, gennaio 2016 [brak daty dziennej dokumentu; na karcie tytułowej znajduje się informacja: „Watykan, styczeń 2016”; dalej cyt.: Subsidium aplikacyjne]; tekst polski w: <http://www.rotaromana.va/content/dam/rotaromana/documenti/Sussidio/Subsidium%2c%20polacco.pdf> [dostęp: 28.02.2018], s. 9-10 [Rozkret 2015a, 47].

⁷ Szerzej zob. Daniel 2015, 540-45.

wobec wiernych i gwarantem przeciwko możliwym nadużyciom”⁸. Właściwym do wydania wyroku jest biskup miejsca, w którym zostało zawarte małżeństwo, miejsca, w którym jedna lub obie strony mają stałe lub tymczasowe zamieszkanie albo miejsca faktycznego zbierania większości dowodów (kan. 1672), nawet jeśli instrukcja sprawy została dokonana w trybunale międzydiecezjalnym. Jeżeli właściwy do rozpoznania sprawy jest więcej niż jeden biskup, należy przestrzegać, na ile to możliwe, zasady bliskości między stronami i sędzią⁹.

3.1. Przekazanie akt sprawy biskupowi diecezjalnemu

Po zakończeniu fazy dyskusji w sprawie, akta sprawy należy przekazać biskupowi diecezjalnemu. W tym momencie biskup, który do tej pory nie uczestniczył aktywnie w procesie staje się inicjatorem dalszego postępowania. Obowiązkiem biskupa diecezjalnego jest wnikliwe zapoznanie się z całością przekazanego mu materiału. Jedynie bowiem rzetelne przestudiowanie zgromadzonej w procesie dokumentacji pozwoli na ukształtowanie poglądu na sprawę. Podjęcie decyzji wymaga zweryfikowanej z rzeczywistością znajomości faktów oraz świadomości odnośnie do całej sytuacji [Del Pozzo 2016, 199].

Szczególne uwagę biskup diecezjalny powinien zwrócić na obligatoryjne w sprawie uwagi obrońcy węzła małżeńskiego oraz ewentualnie dołączone pisma obrończe stron. Mogą one odegrać pomocną rolę w toku podejmowania decyzji przez biskupa, zawierając pewnego rodzaju podsumowanie materiału dowodowego razem z wnioskami, bądź na korzyść węzła małżeńskiego (w przypadku obrońcy węzła małżeńskiego), bądź przeciwko niemu (w przypadku stron). Zarówno jednak opinia obrońcy węzła, który w procesie skróconym zapewnia kontradyktoryjność postępowania, jak i wnioski stron powinny być szczegółowo i uważnie przeanalizowane przez biskupa [Góralski 2017, 149-50].

3.2. Konsultacja biskupa diecezjalnego z instruktorem i asesorem

Po zapoznaniu się z aktami sprawy biskup diecezjalny ma skonsultować się z instruktorem oraz asesorem. Wysłuchanie zdania każdego z nich jest obligatoryjne, dlatego też pominięcie tego etapu przez biskupa stanowi poważne naruszenie procedury. W przepisach prawnych brak jest jednak określenia sposobu, terminu

⁸ Subsydium aplikacyjne, s. 41.

⁹ *Zasady proceduralne* w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa dołączone do MIDI [dalej cyt.: *Zasady proceduralne*], art. 19.

czy formy takiej konsultacji. Wydaje się, że ze względu na specyfikę procesu skróconego, czas przeznaczony na konsultacje nie powinien być zbyt długi. Nic nie stoi także na przeszkodzie, aby instruktor i asesor swoje opinie przedstawili na piśmie. Możliwe jest również odbycie kilku spotkań w celu bardziej szczegółowej analizy prowadzonej sprawy [Moneta 2016, 58; Núñez 2016, 151; Del Pozzo 2016, 201-202]. Należy przy tym podkreślić, że konsultacja biskupa z instruktorem i asesorem nie jest dyskusją przedwyrokową. Nie może także przyjąć formy jakiegokolwiek kolegium, w którym udział uprawniałby do współdecydowania. Decyzja w sprawie należy wyłącznie do biskupa, a jego władza w tym zakresie nie może być nikomu delegowana [Majer 2015, 185; Góralski 2017, 151-52]¹⁰.

3.3. Osiągnięcie moralnej pewności przez biskupa diecezjalnego

Wydanie wyroku w jakiegokolwiek sprawie wymaga osiągnięcia przez sędziego moralnej pewności. Według *Zasad proceduralnych* „do osiągnięcia pewności moralnej wymaganej przez prawo nie wystarczy przeważające znaczenie dowodów i poszlak, ale wymaga się, aby została wykluczona jakakolwiek roztropna pozytywna wątpliwość popełnienia błędu tak co do prawa, jak i co do ustaleń faktycznych, chociaż nie wyklucza się czystej możliwości czegoś przeciwnego” (art. 12). Jednym z celów norm procesowych jest umożliwienie sędziemu osiągnięcia pewności moralnej w przypadku słusznych żądań powoda. Decydującym momentem w procesie jest chwila, w której sędzia musi zdecydować, czy osiągnął wymaganą przez prawo pewność moralną, czy też nie. Inne etapy postępowania ukierunkowane są na przygotowanie tego momentu [Grocholewski 1998, 42]¹¹.

Dokładne poznanie całego materiału zebranego w sprawie przyczynia się do zrodzenia u biskupa moralnej pewności [Wenz 2007, 327]. Biskup jako sędzia nie może jednak bezkrytycznie przyjmować wszystkich zgromadzonych w aktach wiadomości. Trzeba dokonać oceny wiarygodności poszczególnych dowodów, tak, aby zdobyć rzeczywiste przekonanie o sprawie i móc wyrokować zgodnie z prawdą [Tenże 2016, 195; Bunge 2017, 176]¹². Przy czym nie zawsze na podstawie bezpośrednich dowodów można uchwycić prawdziwość faktów. Częściej będzie to rezultatem dedukcji przeprowadzonej na podstawie danych przekazanych przez strony lub zawartych w dowodach i poszlakach z nich wynikających [De Diego-Lora 2011, 1206]¹³. W sytuacji, w której biskup nie może uzyskać

¹⁰ Subsydium aplikacyjne, s. 41.

¹¹ Szerzej zob. Rozkrut 2015b, 49-66.

¹² Szerzej zob. Mierzejewski 2013, 137-52.

¹³ Szerzej zob. Oballa 1998.

moralnej pewności w kwestii uznania małżeństwa za nieważne, musi wówczas umożliwić stronom skorzystanie z bardziej wnikliwej oceny ich małżeństwa, tak, aby małżonkowie nie mieli poczucia, iż Kościół niewystarczająco zatroszczył się o wyjaśnienie ich sytuacji [Moneta 2016, 59].

3.4. Wydanie przez biskupa diecezjalnego wyroku lub przekazanie sprawy do rozpatrzenia w trybie procesu zwykłego

Sędzia kościelny powinien mieć na uwadze, iż wyrok, który wydaje jest zawsze aktem rozumu oraz rezultatem dokładnego procesu rozpoznania sprawy wraz z zastosowaniem do indywidualnej sytuacji powszechnie obowiązujących norm [Pikus 2002, 275]. Wydaje się jednak, że w przypadku procesu skróconego, gdzie występują okoliczności w sposób oczywisty wskazujące na nieważność małżeństwa, osiągnięcie przez biskupa pewności moralnej co do nieważności małżeństwa nie powinno powodować większych trudności¹⁴. Ustawodawca przewiduje także sytuację, w której biskup na podstawie przekazanych mu akt sprawy nie uzyskał wymaganej do pozytywnego rozstrzygnięcia moralnej pewności. Wówczas pozostaje jedynie podjęcie decyzji o przekazaniu sprawy do rozstrzygnięcia w trybie procesu zwykłego (kan. 1687 § 1) [Wenz 2016, 366; Paprocki 2015, 599]. W procesie skróconym biskup nie może tym samym wydać wyroku *non constare de nullitate matrimonii*. Takie rozwiązanie „wywołuje nieodparte wrażenie, iż proces kanoniczny zamiast służyć odkryciu obiektywnej prawdy o małżeństwie (...) ma być sprawnym narzędziem działającym tylko w jednym kierunku, jakim jest orzeczenie nieważności” [Majer 2015, 187].

Wyrok wydany przez biskupa diecezjalnego powinien zawierać wszystkie wcześniej wskazane elementy. Ważną kwestią, na którą zwraca uwagę ustawodawca w MIDI jest uzasadnienie wyroku¹⁵. Powinien on „przedstawić motyw podjętej decyzji w sposób zwięzły i uporządkowany” (*Zasady proceduralne*, art. 20 § 2). Ponadto wyrok musi zawierać podpisy biskupa i notariusza, a jego pełny tekst razem z uzasadnieniem powinien być notyfikowany stronom w ciągu miesiąca od dnia wydania decyzji (KPK/83, kan. 1687 § 2 i 1610 § 3; *Zasady proceduralne*, art. 20 § 2). Data wydania wyroku jest datą podjęcia decyzji, a nie zredagowania dokumentu [Szytchmiller 2007, 273].

Niejednokrotnie biskup może mieć trudności w samodzielnym zredagowaniu wyroku. Wpływ będzie miał na to chociażby brak wykształcenia kanonistycz-

¹⁴ Szerzej zob. Dzierżon 2015, 117-24.

¹⁵ Na temat znaczenia uzasadnienia wyroku szerzej zob. Pikus 2007, 365-72.

nego, czy też fakt nie brania udziału w rozpatrywaniu sprawy na jej wcześniejszych etapach [Malecha 2016, 18]. Nic nie stoi więc na przeszkodzie, aby redagowaniem wyroku zajął się asesor lub instruktor biorący udział w procesie. Biskup ma jednak obowiązek osobiście podpisać wyrok. Następnie, również do biskupa diecezjalnego należy ustalenie, uwzględniając wolę stron, sposobu ogłoszenia wyroku (*Zasady proceduralne*, art. 20 § 1)¹⁶. Bezpośrednim adresatem wyroku są strony, dla których powinien on być tak sprawiedliwy, jak i przekonujący. Rozstrzygając o ich prawach, ma im służyć [Pikus 2009, 366]. Ponadto, według zaleceń ustawodawcy „w wyroku należy przypomnieć stronom o zobowiązaniach moralnych lub także cywilnych, którymi ewentualnie są związane strony wzajemnie względem siebie i wobec potomstwa, odnośnie do zapewnienia utrzymania i wychowania” (kan. 1691 § 1).

Wyrok w procesie skróconym staje się wykonalny po upływie piętnastu dni użytecznych od wiadomości o jego publikacji, jeżeli nie została złożona apelacja (kan. 1679 i 1630). Wykonanie wyroku nie może dokonać się bez sędziowskiego dekretu wykonawczego (kan. 1651). W sytuacji, w której strony złożyły wyraźne oświadczenie o odmowie przyjmowania jakichkolwiek informacji o sprawie, domniemywa się, że zrezygnowały one również z otrzymania odpisu wyroku. W konsekwencji można im notyfikować jedynie część rozstrzygającą wyroku (*Zasady proceduralne*, art. 13). Gdy wyrok wydany przez biskupa stanie się wykonalny, wikariusz sądowy ma dokonać jego notyfikacji ordynariuszowi miejsca zawarcia małżeństwa. Strony, których małżeństwo zostało uznane za nieważne mogą natomiast zawrzeć nowe małżeństwo, „chyba że zostało to zabronione zakazem dołączonym do samego wyroku lub postanowieniem ordynariusza miejsca” (kan. 1682 § 1). I chociaż przytoczona regulacja dotycząca klauzuli zawierającej zakaz zawarcia małżeństwa nie odnosi się wprost do procesu skróconego nie oznacza to, iż do wyroku biskup nie może takiej klauzuli dołączyć. Ta kwestia jest podczas rozstrzygania sprawy weryfikowana przez biskupa¹⁷. W sytuacji, w której strony nie zgadzają się z wyrokiem mają prawo złożyć apelację (kan. 1687 § 3). W procesie skróconym wydaje się ona jednak zasadniczo pozbawiona podstaw [Arroba Conde i Izzi 2017, 159; Greszata-Telusiewicz 2015, 89-91], ponieważ małżonkowie zgodnie prosząc o stwierdzenie nieważności ich małżeństwa otrzymują dokładnie takie rozstrzygnięcie.

¹⁶ Subsydium aplikacyjne, s. 41-42; Núñez 2016, 151-52; Heredia Esteban 2016, 118-19.

¹⁷ Szerzej zob. Greszata-Telusiewicz 2015, 85-89.

Reforma procesów małżeńskich dokonana przez papieża Franciszka charakteryzuje się uznaniem centralnej roli biskupa diecezjalnego. Tym samym to na biskupie spoczywać będzie duża odpowiedzialność, szczególnie podkreślana w procesie skróconym. Biskupi nie będą mogli „stosować ulg co do węzła małżeńskiego w przypadku, gdy jest on ważny, ponieważ byłoby to zdradą – nie wobec Papieża, ale Chrystusa” [Pinto 2015, 46; Napolitano 2017, 27]. W związku z tym, przy braku wewnętrznej pewności moralnej co do nieważności małżeństwa, biskup diecezjalny przekazuje sprawę do rozpatrzenia w trybie procesu zwykłego. Dokonuje się to na mocy dekretu, który ma charakter przedstanowczy. Nie podlega on zaskarżeniu, gdyż nie kończy instancji, kontynuując ją na pierwszym stopniu sądu [Góralski 2017, 156; Daniel 2015, 587]. Dekret powinien zawierać jednak uzasadnienie [Núñez 2016, 153]. Po otrzymaniu akt sprawy wikariusz sądowy, z racji tego, że pomiędzy stronami istnieje już relacja procesowa, powinien ukonstytuować kolegium sędziowskie, które następnie przejdzie do kontynuowania postępowania według norm odnoszących się do procesu zwykłego. O tych wszystkich czynnościach oraz o przejściu do dalszych etapów procesowych strony należy zawiadomić, dzięki czemu będą one mogły wyrazić swoje stanowisko co do formuły wątpliwości oraz ewentualnie dostarczyć nowe dowody w sprawie. Decyzja biskupa diecezjalnego o przekazaniu sprawy do procesu zwykłego nie oznacza wyroku niekorzystnego dla stron czy pewności co do ważności małżeństwa. W takim przypadku nie zostały spełnione wymogi procesu skróconego do orzeczenia nieważności zawartego małżeństwa [Del Pozzo 2016, 205-207].

ZAKOŃCZENIE

Za zachowanie porządku prawnego w Kościele partykularnym odpowiedzialny jest biskup diecezjalny. W tej kwestii, obok przysługującej mu władzy ustawodawczej i wykonawczej, szczególne miejsce zajmuje władza sądownicza. Osobista odpowiedzialność w przedmiocie wymierzania sprawiedliwości powinna być znakiem rozpoznawczym posługi biskupiej, a także przyczyniać się do osiągnięcia dobra wiernych powierzonych pasterskiej trosce biskupa.

Na mocy powierzonego urzędu biskup diecezjalny jest pierwszym sędzią w swoim Kościele partykularnym. To centralne miejsce w zakresie władzy sądowniczej podkreśla także instytucja procesu skróconego o nieważność małżeń-

stwa, gdzie wyłącznie do biskupa diecezjalnego należy wydanie wyroku. Po konsultacji z instruktorem i asesorem, rozważywszy uwagi obrońcy wężła i ewentualne wnioski obrońcy stron, biskup, jeżeli osiągnął moralną pewność, wydaje wyrok stwierdzający nieważność małżeństwa. W przeciwnym wypadku, wydając odpowiedni dekret, przekazuje sprawę do rozpatrzenia na drodze procesu zwykłego. Tym samym biskup diecezjalny nie ma możliwości wydania wyroku negatywnego, co jest jedną z najbardziej charakterystycznych cech postępowania w trybie procesu skróconego.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984.
- Franciscus PP., Litterae apostolicae motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus quibus canones Codicis Iuris Canonici de Causis ad Matrimonii nullitatem declarandam reformatur (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 958-67; tekst polski w: Franciszek, List apostolski motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (tekst łacińsko-polski), Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 2015.
- Pontificium Consilium de Legum Textibus, Instructio servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii (25.01.2005), „Communicationes” 37 (2005), s. 11-92; tekst polski w: Komentarz do Instrukcji Procesowej „Dignitas connubii”, red. T. Rozkrut, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2007.
- Tribunale Apostolico Della Rota Romana, Sussidio applicativo del Motu pr. Mitis Iudex Dominus Iesus, Città del Vaticano, gennaio 2016 [brak daty dziennej dokumentu; na karcie tytułowej znajduje się informacja: „Watykan, styczeń 2016”]; tekst polski w: <http://www.rotaromana.va/content/dam/rotaromana/documenti/Sussidio/Subsidium%2c%20polacco.pdf> [dostęp: 28.02.2018].

Literatura

- Arroba Conde, Manuel Jesús, i Claudia Izzi. 2017. *Pastorale giudiziaria e prassi processuale nelle cause di nullità del matrimonio*. Milano: Edizioni San Paolo.
- Bunge, Alejandro. 2017. “La aplicación del proceso matrimonial más breve ante el Obispo.” *Anuario Argentino de Derecho Canónico* 23, n. 1:157-81.
- Daniel, William. 2015. “The Abbreviated Matrimonial Process before the Bishop in Cases of Manifest Nullity of Marriage.” *The Jurist* 75:539-91.

- De Diego-Lora, Carmelo. 2011. „Orzeczenia sędziego.” W *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, red. Piotr Majer, 1204-213. Kraków: Wolters Kluwer Polska.
- Del Pozzo, Massimo. 2015. “L’organizzazione giudiziaria ecclesiastica alla luce del m.p. „Mitis Iudex”.” *Stato, Chiese e pluralismo confessionale* 36:1-33.
- Del Pozzo, Massimo. 2016. *Il processo matrimoniale più breve davanti al Vescovo*. Roma: Edizioni Università della Santa Croce.
- Dzierżon, Ginter. 2015. „Pewność moralna w procesie skróconym i w procesie zwyczajnym.” W *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. Jan Krajczyński, 109-24. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Dzięga, Andrzej. 1994. *Strony sporu w kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa*. Warszawa: Oficyna Kalamus.
- Hebda, Bernard. 2016. “Reflections on the Role of the Diocesan Bishop Envisioned by Mitis Iudex Dominus Iesus.” *The Jurist* 76:137-57.
- Heredia Esteban, Felipe. 2016. “El proceso más breve ante el Obispo.” *Anuario Argentino de Derecho Canónico*: por. s. 231, pozycja Bunque Alejandro la 5, n. 1:97-122.
- Góralski, Wojciech. 2017. *Proces małżeński skrócony przed biskupem*. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Greszata, Marta. 2007. *Kanoniczne procesy małżeńskie. Pomoc dla studentów*. Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.
- Greszata-Telusiewicz, Marta. 2015. „Processus brevior.” W *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. Jan Krajczyński, 75-92. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Grocholewski, Zenon. 1998. „Pewność moralna jako klucz do lektury norm procesowych.” *Ius Matrimoniale* 3:9-43.
- Grocholewski, Zenon. 1999. „Zasady inspirujące Księgę VII „De processibus” KPK.” *Ius Matrimoniale* 4:153-80.
- Leszczyński, Grzegorz. 2015. „Założenia ogólne motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus.” W *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. Jan Krajczyński, 23-36. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Majer, Piotr. 2015. „Art. 5/Tytuł V Proces małżeński skrócony przed biskupem.” W *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. Piotr Skonieczny, 163-217. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.
- Malecha, Paweł. 2015. „Gwarancja sprawiedliwości oraz reforma procesu małżeńskiego widziana przez pryzmat konieczności jego przyspieszenia i ułatwienia wiernym kontaktu z trybunałem; przygotowanie pracowników i odpowiedzialność biskupa.” *Roczniki Nauk Prawnych* 25, nr 4:151-75.
- Malecha, Paweł. 2016. „Odpowiedzialność biskupa diecezjalnego w procesie sądowym małżeńskim po ogłoszeniu motu proprio Mitis Iudex papieża Franciszka.” *Ius Matrimoniale* 27, nr 3:5-33.
- Mierzejewski, Krzysztof. 2013. „Poszukiwanie prawdy obiektywnej a pewność moralna sędziego w kanonicznym procesie małżeńskim.” *Ius Matrimoniale* 56, nr 1:137-52.

- Mingardi, Massimo. 2016. "Il ruolo del vescovo diocesano." In *La riforma dei processi matrimoniali di Papa Francesco. Una guida per tutti*, ed. Redazione di „Quaderni di diritto ecclesiale”, 91-105. Milano: Ancora Editrice.
- Moneta, Paolo. 2016. "La dinamica processuale nel m.p. Mitis Iudex." *Ius Ecclesiae* 28:39-61.
- Napolitano, Erasmo. 2017. "Il giudice ecclesiastico." *Anuario Argentino de Derecho Canónico* 23, n. 2:21-38.
- Núñez, Gerardo. 2016. "El proceso brevior: exigencias y estructura." *Ius Canonicum* 56:135-55.
- Oballa, John. 1998. *Proof as source of moral certitude in marriage nullity cases: in light of canon 1608, doctrine and recent rotal jurisprudence*. Roma: Pontificia Universitas Urbaniana.
- Paprocki, Thomas. 2015. "Implementation of Mitis Iudex Dominus Iesus in the Diocese of Springfield in Illinois." *The Jurist* 75:593-605.
- Pawluk, Tadeusz. 1990. *Prawo Kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*. T. 4, *Dobra doczesne Kościoła, Sankcje w Kościele. Procesy*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Pikus, Szymon. 2002. „Sędzia kościelny w świetle zadań i uprawnień procesowych.” *Prawo Kanoniczne* 45, nr 3-4:269-84.
- Pikus, Szymon. 2009. *Niezawistość sędziego kościelnego*. Lublin–Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.
- Pinto, Pio Vito. 2015. „Reforma procesu w sprawie orzekania nieważności małżeństwa.” *L'Osservatore Romano* (wydanie polskie) 36, nr 11:44-46.
- Rozkrut, Tomasz. 2015a. „Odpowiedzialność biskupa diecezjalnego, metropolity oraz konferencji biskupów za współczesny proces małżeński.” W *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. Jan Krajczyński, 37-52. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Rozkrut, Tomasz. 2015b. „Pewność moralna niezmiennym uwarunkowaniem pozytywnego wyrokowania.” W *Procesy i procedury: nowe wyzwania*, red. Grzegorz Leszczyński, 49-66. Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”.
- Szafrański, Władysław. 1963. „Wyrok sądowy w kościelnym procesie małżeńskim.” *Prawo Kanoniczne* 6, nr 1-4:213-359.
- Sztymmler, Ryszard. 2000. *Sądownictwo kościelne w służbie praw człowieka*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Sztymmler, Ryszard. 2007. „Proces sporny.” W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. T. V: *Księga VII. Procesy*, red. Józef Krukowski, 123-315. Poznań: Pallottinum.
- Wenz, Wiesław. 2007. „Decyzja sędziego.” W *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. Tomasz Rozkrut, 325-51. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.
- Wenz, Wiesław. 2016. *Proces o nieważność małżeństwa według Motu Proprio Mitis Iudex Dominus Iesus Papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*. Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny.

Specyfika wyrokowania w kanonicznym procesie skróconym o nieważność małżeństwa

Streszczenie

Proces skrócony o nieważność małżeństwa jest jednym z najważniejszych punktów reformy przeprowadzonej przez papieża Franciszka na mocy motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*. Ta nowa instytucja przypisuje biskupowi diecezjalnemu bardzo bezpośrednią i decyzyjną rolę, która podkreśla jego znaczenie jako pierwszego sędziego w Kościele partykularnym, który został mu powierzony. Według MIDI sędzią powinien być ustanowiony osobiście biskup, który mocą swego zadania pasterskiego daje największą gwarancję katolickiej jedności z Piotrem w wierze i dyscyplinie.

W procesie skróconym o nieważność małżeństwa biskup diecezjalny, po konsultacji z instruktorem i asesorem, rozważywszy uwagi obrońcy węzła i wnioski obrończe stron, gdy takie zgłoszono, jeżeli osiągnął moralną pewność co do nieważności małżeństwa, powinien wydać wyrok. Biskup nie podejmuje decyzji w oparciu o subiektywną opinię, ale na podstawie osądu o tym, co jest pewne i możliwe do udowodnienia na gruncie dowodów i argumentów przedstawionych w procesie.

Jedynym ostatecznym rozstrzygnięciem, jakie biskup może wydać jest orzeczenie nieważności małżeństwa, które staje się wykonalne, gdy nie zostanie zgłoszona apelacja, po piętnastu dniach od publikacji wyroku. Nie ma zatem miejsca na wyrok negatywny, ponieważ gdy biskup nie osiągnie moralnej pewności co do nieważności małżeństwa, wydaje dekret i przekazuje sprawę do procesu zwykłego.

Słowa kluczowe: *Mitis Iudex Dominus Iesus*; biskup diecezjalny; pewność moralna; wyrok; stwierdzenie nieważności małżeństwa

Specificity of Sentence Processing in the Canonical Briefer Process of the Nullity of Marriage

Summary

The briefer process of the nullity of marriage is one of the most important reform introduced by Pope Francis in motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*. This new institution attributes to the diocesan bishop a very direct and decisive role which emphasizes his importance as a first judge in the particular Church for which he was entrusted. According to MIDI the judge is to be the bishop himself, who, due to his pastoral office, is with Peter the greatest guarantor of Catholic unity in faith and discipline.

In the briefer process of the nullity of marriage the diocesan bishop, having consulted with the instructor and the assessor and having considered the observations of the defender of the bond and, if there are any, the defense briefs of the parties, is to issue the sentence, if moral certitude about the nullity of marriage is reached. The bishop does not

reach his decision based on a subjective opinion but on a judgment about what is certain and possible to prove on the basis of the evidence and arguments that have been presented in the process.

The only definitive decision the bishop may make is that the nullity of marriage is established, which decision is executable if it is not appealed after fifteen days from publication of the definitive sentence. There is no room for a negative sentence because when the bishop is not morally certain of nullity of marriage then he issues a decree and refers the case to the ordinary method.

Key words: *Mitis Iudex Dominus Iesus*; diocesan bishop; moral certitude; sentence; declaration of nullity of marriage

Information about Author: ALEKSANDRA RYBACZEK, J.C.L. – Ph.D. student, Department of Church Procedural Law, Institute of Canon Law, Faculty of Law, Canon Law and Administration at the John Paul II Catholic University of Lublin; al. Racławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: aleksandra.rybaczek@wp.pl